

МИРО МИКЕТИЋ

КРОЗ ПАКАО И НАТРАГ

ЈАСЕН

Миро Микетић
КРОЗ ПАКАО И НАТРАГ

Библиотека
Историја

Уредник библиотеке
Жељко Вујадиновић

Уредник
Предраг Р. Драгић Кијук

Рецензент
Немања Девић

Миро Микетић

КРОЗ ПАКАО И НАТРАГ

Друго издање

ЈАСЕН
Београд
2012.

ΠΟΓΟΒΟΡ

КРУГОВИ ПАКЛА

Немања Девић

Од завршетка Другог светског рата у Југославији прошло је пуних 65 година, па ипак, у свим републикама бивше државе остало је још много тога неиспитаног, неистраженог, недореченог. Наука још увек није дошла до одговора на основно питање: колико је Срба страдало у периоду од 1941. до 1945. Попуштање једнопартијских стега, те чињеница да су се у комунистичкој Југославији историјом и историографијом бавили махом људи који су идеолошки бојили своје радове, наводила је млађе генерације историчара да са полувековном временском дистанцом на догађаје, која је делимично ублажила страсти али и однела судеонике, тек почетком 90-их година 20. века дају одмеренију и реалнију оцену минулог доба. Научна литература настала концем 20. века доносила је преиспитивање догми о рату и револуцији, низ нових сазнања, нову перцепцију догађаја и учесника. Па ипак, поделе из Другог светског рата, пре свега оне на *четнике* и *партизане* биле су дугорочне, опставши међу људима и до данашњих дана.

Сећања савременика, па и оних из поражених, националних снага, објављивана по успостављању вишестраначја у Србији, носила су са собом снажан емотивни набој. Пред нама је тротомна повест још једног учесника, савременика и сведока – Мира Микетића, по много чему интересантна и особена. Пажњу пре свега привлачи чињеница да је Микетић савременик, али за *Васкрс 1941.* (уједно и суноврат државе),

којим почиње књига, сасвим мали дечак, чија ће меморија и опажање детаља засигурно фасцинирати читаоца.

Разуме се, аутор није у тим годинама могао знати и разумети све сложене процесе који су се одвијали у његовој околини; но, његово послератно искуство, сазревање, сазнања и разговори са учесницима допринели су да он овако живописно и у целости представи све успоне и падове, заблуде и заносе, злочине и ожиљке своје средине. А средина у коју сећања сежу неумитно је и у многоме обликовала личност аутора, тада дечака, његово поимање света и стварности. Реч је о селу Пеовац у Васојевићима. Ту ће он, одрастајући у великој, сложној фамилији, васпитаван у националном и патријархалном духу, стицати прва знања о животу и идеалима. Дедови ратници и читаво окружење чак, чинили су да њихови наследници одрастају са вером и црквом, наслеђем и поносом као императивима. Једно је сигурно – на основу излагања – у схватању и поимању своје средине, аутор и сви људи његовог простора и времена не виде Црну Гору друкчије до као *српску Спарту*.

Сви ови чиниоци утицаће да приступ аутора буде често романтичан, каткад и пристрасан, што му даје специфичан печат, а некада можда и умањује изворну вредност. Усађена врлина, а наслеђена схватања и обичаји, чинили су да аутор и његови ближњи схватају комунистичку револуцију и њене методе као највећу пошаст, а саму *идеологију комунизма* као *царство мржње*. Из прича старијих, млади Васојевићи сматрају да су циљеви комуниста „уништити племе, закопати вјеру, затворити цркве и владати обезглављенима“.

Окупација државе, смрт прадеде пред наилазак окупаторских војника, проглашење независности Црне Горе и оружани устанак прекинуће спокој и детињство Мира Микетића. Недаће које је ратни вихор донео у његов вилајет,

виђене очима дечака, даће још једну, врло интересантну нит читавом рукопису. Тако ће нас некада изненадити зрелост и знање дечака, а некада ће он, сасвим природно, својим детињим очима гледати на *чудне машине* – италијанске тенкове 1941, младиће са перјем на шеширима – заправо прве окупаторске војнике, *вриштеће машине које испуштају пару* – када је први пут видео воз и локомотиву, *специјалне металне чесме* – тушеве итд.

Када је отпочео општенародни бунт против намере Италије да уз помоћ црногорских сепаратиста одвоји Црну Гору од српства и Србије, готово све мушке главе из села способне да носе оружје нашле су се у редовима устаника. За врло кратко време, готово читава Црна Гора је ослобођена од окупатора. Када је уследила реакција Италијана, а у редовима устаника настало комешање и превирање, а потом поделе и сукоби, Васојевићи су постали оаза националног покрета отпора. Породица, фамилија и суседи Мира Микетића бориће се до краја рата у редовима *Југословенске војске у отаџбини* генерала Драгољуба Михаиловића, а црногорски *четнички* лидери мајор Ђорђије Лашић, капетан Павле Ђуришић и низ других, нижих старешина, биће често присутни на страницама ове трилогије.

Од самог почетка, њихов врло близак сарадник и ослонац биће ауторов отац Бранко, резервни поручник. Већ испољен током устанка, анимозитет између комуниста и националиста у Црној Гори попримиће убрзо ужасне размере; „српско-српски судар у Црној Гори представљао [је] исијавање несхватљиве омразе која је врхунила најниже страсти и испред себе носила жељу за истребљењем и затирањем целих породица, братственичких група и племена.“* Акције и реакције, злочини и одмазде створили су крваво коло грађанског рата, које није мимоишло ни Микетићев завичај

* Коста Николић, *Италијанска војска и четници у Другом светском рату у Југославији 1941-1943*, Београд 2009, 173.

и село. Међу жртвама комуниста, по Микетићевом писању прилично пасивних у устанку у Васојевићима, било је и сродника и суседа аутора. Њихова сурова убиства, прогони, приче о *насјим гробљима* у Колашину и околини, у чијим су откопавањима и Пеовчани учествовали, дефинитивно су овај крај определили за национални покрет. Овога пута, у пролеће 1942. оружје су окренули против својих целата – комуниста, у овом крају познатих и као *јамари*, борећи се против њих до слома *совјетске републике* на Жабљаку. Усхићено, Микетићев стриц Ранко саопштиће укућанима да је Црна Гора ослобођена од комуниста.

Драматични ток рата није дозвољавао да Микетићи проведу дуже времена скупа и у миру. Прекинуто детињство суочавало се са свим суровостима времена, па је аутор у својим књигама често у страху и збегу, као у ружном сну, од Арнаута, од комуниста... У његовој близини падају гранате, секу рафали. Када се најзад учини да ће бити спокојни, следе нови прогони и страдања. И као врхунац кошмара, аутор, одвојен од мајке, бежећи гледа своје упаљено село. За сво то време, он нам зналачки умеће и позадину свих страдања и патњи: и Михаиловићев национални покрет у Црној Гори трпи значајна искушења и ударце.

Марта 1943, пробивши четничку кордонску одбрану на Неретви, партизани су постали господари терена између Таре и Пиве; у исто време, у оквиру операције *Шварц*, Немци су почели са разоружавањем четничких јединица у Санџаку и Црној Гори. Мајор Павле Ђуришић је заробљен са око 2.000 његових људи. Одведен је у логор у Пољској, одакле ће се вратити тек после вишемесечног ропства. Последице су биле врло озбиљне; у тај простор убацили су се партизански одреди. Септембра 1943, по капитулацији Италије, отпочела је велика партизанска офанзива у Црној Гори. Италијанске снаге листом су прилазиле партизанима, а међу четницима је наступило осипање. Острошка

трагедија октобра 1943. и погибија националних лидера (пуковника Станишића и генерала Ђукановића), те долазак 2. ударног корпуса НОВЈ означиле су почетак краја црногорских ројалиста.

Од маја 1943. ни Пеовац више није био *чисто четничко село*; сви потреси Равногорског покрета рефлектовали су се и у мањим срединама. Црногорски четнички лидер мајор Ђорђије Лашић је још у новембру 1943. у очају писао о стању међу националним снагама, жалећи што и он није погинуо. У савезничком бомбардовању Подгорице 1944. нашао је смрт. *Унакажени трагедијом* покрета и уништењем руководства, Црногорци су убрзо дознали и да су савезници напустили генерала Михаиловића, да је и краљ позвао народ да се сврста у јединице *маршала Тита*. То је означило почетак голготе и страдања мале Црне Горе, која је прескупо платила пораз националног покрета у Другом светском рату. Сахранивши иконе и закопавши реликвије, Пеовчани су се, делећи судбину народа, опростили у јесен 1944. од својих домова. И опет се аутор, са целом својом породицом: родитељима, браћом, сестром и дедовима нашао у бекству. Бежали су од комуниста, водећи са собом чак и козе из Пеовца.

У одступању војске и народа преко Санцака, Миро Микетић је први пут виђао *буле и ћулафлије*; био је то за њега један сасвим нови свет, који је, уз све ратне страхоте, прерано спознао. Прелазећи у Босну и крећући пут *Босанске голготе*, он се заиста нашао у једном паклу, где су борбе са комунистима и усташама, али и тифус, глад и студен сваког дана односили животе. Једини моменти којих би се можда са осмехом могао сетити јесу *часови историје* његових дедова, ретки тренуци предаха и сусретања. Сусрете са мајором Ђуришићем и генералом Михаиловићем, под чијом су се командом његов отац и стриц борили, које је народ у песми опевао, са чијим су именима на уснама војници умирали,

аутор ће памтити засигурно до краја живота, о чему нам сведочи и начин на који су описани. У тој голготи, где су жртве остајале у готово сваком месту, страдала је интелектуална, духовна и свака друга елита Црне Горе. Страдао је и Павле Ђуришић. На том путу остао је поред земљака Микетићевих и његов деда Пеко Бандовић. Аутор је, уз живописне и трагичне описе изгибије, пратио пут обезгробљене војске дуж целе Босне, до сусрета са србијанским јединицама; потом кретања Црногораца до Лијевча Поља, па преко НДХ до Словеније и Аустрије... И пут њених остатака преко Србије и Косова, уз све муке и понижења, натраг.

Остаје нам да се, када склопимо корице Микетићевих књига, запитамо шта он заправо подразумева под појмом *накао*. Да ли је он кроз пакао пролазио само за време одступања кроз Босну и Словенију? Или је пакао почео још априла 1941. у његовом Пеовцу, па су уз она страдања у одступници настајали кругови пакла? И је ли повратак у Васојевиће 1945, када су Микетићи откопали иконе и наставили живот под комунизмом, такође својеврстан круг пакла? Сигурно је да ће читалац, стапајући се са штивом и доживљавајући патње аутора и сам доћи до одговора. А историчар ову тротомну (ис)повест користити као драгоцен извор за изучавање грађанског рата у Црној Гори.

По Јовањдану 2010.

ПРИЛОЗИ

Мајка Василија Микетић (сједи); Коса Чукић (Анђина сестра), мој отац Бранко Микетић и мама Анђа са сином Милорадом (с лијева на десно)

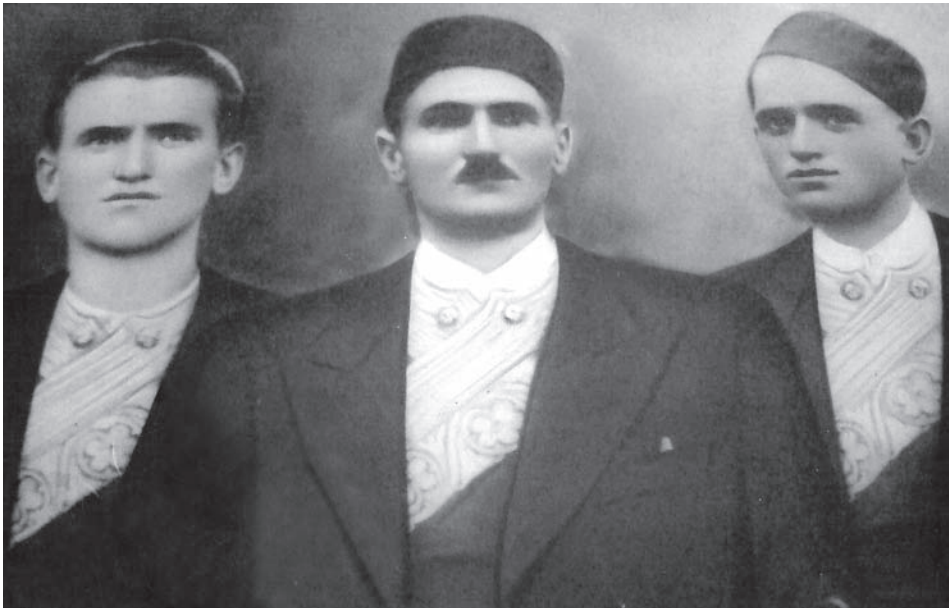
*Генерал Блажо Букановић, пуковник
Бајо Станишић и мајор Ђорђе Лашић*

*Светозар Добрашиновић (замјеник војводе Павла Ђуришића) са супругом
Миленом (рођеном Лабан) и сином Миланом*

*Легендарни ђенерал Драгољуб Дража Михаиловић
и члан пишчеве заједнице „дједова“*

Милија Кастратовић (у средини) и синови: Дано (лијево) и Владо (десно)

СПОРАЗУМ

(Још 1935 године склопљен је између Усташког покрета и Комунистичке партије Југославије споразум о заједничком раду на уништењу Југословенске државе, Српства и Православља. Текст Споразума доносимо у препису, у свему верно оригиналу - прим.ред.)

Затвор – Сремска Митровица
Јуни – липањ 1935 г.

“Свјесни тешкоће у борби, без обзира на подвојеност у погледима на друштвени поредак, вођство Хрватског народног Усташког покрета и вођство Комунистичке странке у Краљевини Југославији, овлашћено и споразумно са свима Хрватима легалних и илегалних формација склапа следећи

СПОРАЗУМ:

1. Вођство Хрватског народног ослободилачког усташког покрета с једне стране и вођство Комунистичке странке с друге стране, свесни су тежине свог положаја, који долази од заједничког непријатеља: сваке Југословенске владе и Српског народа, као носиоца српске хегемоније (надмоћности) и подржаваоца сваког режима, који спутава, смета и тупи народ:

а) Код Хрватског народа да ће икада доћи час ослобођења испод српског јарма.

б) Код комунистичких маса да траже савезнике у рушењу постојећег стања ма какве погледе тај савезник имао на поредак и форму по постигнутом успеху.

2. Вођство Југословенске Комунистичке странке свесно своје улоге признаје, да комунизирање Балканског полуострва не може доћи док се не сломи кичма српства и православља, јер је познато да су то два фактора која су омела продирање Османлија на запад и Аустрије на исток, споразумни су да уништењем свега што је српско и православно утире се терен за комунизирање Југославије и Балканског полуострва.

Вођство Хрватског ослободилачког усташког покрета предо-

сећа да ће без промене постојећег стања Хрватски народ подлећи Југословенској лукавости и српској хегемонији и нуди сарадњу свима поробљенима Југославије и Комунистичкој странци посебно, да убрзају ток догађаја сретствима и начелима према упушћивању свог вођства.

3. Вођство усташког ослободилачког хрватског покрета обавезује се да ће све штрајкачке демонстрације, манифестације и све разне изгреде, које изводе комунистичке формације потпомагати и у њима учествовати.

Вођство Комунистичке партије, сматрајући Хрватски усташки покрет јаким чиниоцем и помагачем у рушењу постојећег стања, обећава сваку подршку и потпору у остварењу усташког идеала.

Вођство и једне и друге стране обавезује се да ће избегавати све свађе и зађевице између једних и других: у натписима, личне и разговоре и т. д. У случају демонстрација, револуција и ратова и једне и друге без приговора потпомагати нарочито уништавањем свега што је Српско и православно, како је истакнуто у тачци 2 овог споразума.

4. У случају локалних неспоразума дужност је локалног вођства усташког покрета и комунистичке странке да све сукобе одмах ликвидирају, а свака формација о томе своје старије јединице обавијести. Нескладност начелне нарави решава вођство Хрватског усташког покрета и вођство Комунистичке партије.

ЦИЉ:

Југословенска Комунистичка странка, којој је законом о заштити државе од 1922 године онемогућена акција слободног кретања и рада, с једне стране, и вођство Хрватског ослободилачког усташког покрета с друге стране, примају на себе заједнички и споразумно дужност заједничке борбе и међусобно помагање у сваком случају потребе до постигнутог циља: **РАСПАДАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ И СВЕГА ШТО ЈЕ СРПСКО И ПРАВОСЛАВНО.**

Сремска Митровица, јуни-липањ 1935 г.

За комунистичку странку,
Мошо Пијаде с. р. новинар

За усташки ослободилачки покрет,
Др. Миле Будак с. р. адвокат”

*Насловна страна стрипа „Ратни хероји“ (октобар-децембар, 1942, број 2)
у коме је објављена и сторија о генералу Дражи Михаиловићу*

MIHAILOVICH

the unconquered

AMID THE CRAGS AND PEAKS OF THE SERBIAN MOUNTAINS, A HEROIC BAND OF PATRIOTS FIGHT ON AGAINST NAZI OCCUPATION.....

AN 'ISLAND' IN THE MOUNTAINS! YES, THAT IS WHAT THE STRONGHOLD OF GENERAL DRAŽA MIHAILOVIĆ ACTUALLY IS, AN 'ISLAND OF FREEDOM', SURROUNDED BY A SEA OF TYRANNY AND OPPRESSION... THE BRAVE YUGOSLAV DEFENDERS OF THIS LAST SANCTUARY OF LIBERTY IN THE BALKANS, HAVE BEEN PUTTING UP A MAGNIFICENT, UNENDING BATTLE AGAINST THE CRUEL, RELENTLESS FORCES OF THE AXIS.

LEADER OF THE VALIANT SERBIAN GUERRILLA ARMY IS ONE DRAŽA MIHAILOVIĆ, FORMERLY A COLONEL OF THE YUGOSLAVIAN GENERAL STAFF, BUT RECENTLY PROMOTED DIVISION GENERAL IN FULL COMMAND OF THE YUGOSLAV GOVERNMENT IN EXILE.

DRAŽA WAS BORN IN SERBIA IN 1893, ORPHANED AT AN EARLY AGE AND TAKEN TO RAISE BY HIS UNCLE, A FAMOUS COLONEL IN THE SERBIAN ARMY.

LOVE FOR A MILITARY LIFE SEEMED TO BE BORN IN YOUNG DRAŽA...

даље им се није што. Нолена су им илејана. Њошми је
анонимо. Сурпурени, пурпурени, епојини, њелми иа да се
вукано нуре, али иако већка иша дубокавала. Јој ове
нуре на и се дојрава твј ионе веће, неке дубокојуре
нуре дуре, обичивега дуре, а до тога свезана ишнине,
свајана је и јединој дуре. Неке не нелезо кривузи
нуронири. Иако да не дуре, главога је илеј. Њош
су велике нуронири. Неке је. Неке је на нуронири.
не нуре за нуронири дуре, а да иако нуре јаво
којуре, дуре, и које је свезани. Неке да
од нуре нуре се урине. Велике нуронири свезана. Да
неке нуре, вој алони, а јединој на нуре, нуронири су
се у нуре и а да се нуронири. Њошми су нуре. Неке
је нуре нуре. Нуронири су се. Неке су нуре
једино, али нуре нуре, нуре је јединој нуре
неке се нуре. Неке нуре. Неке нуре нуре
нуре је јединој нуре. Неке су нуре, на јединој
је нуре нуре са нуре нуре, на нуре нуре
а и на нуре нуре нуре. Неке нуре јединој нуре
нуре са нуре нуре нуре нуре. Неке нуре
нуре нуре, а нуре нуре нуре нуре. Неке су нуре
нуре, нуре нуре. Неке су нуре. Неке су нуре
нуре, као нуре и нуре. Неке нуре нуре, нуре
неке нуре нуре нуре нуре нуре нуре.
Неке су нуре да нуре нуре. Неке нуре нуре
нуре да се нуре. Неке нуре нуре, неке нуре
нуре. Неке су нуре на нуре нуре нуре
нуре, као нуре су нуре нуре нуре нуре
нуре. Неке су нуре нуре нуре нуре нуре
нуре нуре нуре нуре, нуре и јаво нуре, нуре
нуре нуре нуре.

8-XI-1951 год.

Микетић

РЕБЕКА ВЕСТ

Професор Зоран Поп-Стојановић, са Универзитета у Флориди, уз дозволу професорке Бони Ким (Bonnie Kime Scott) са Јејла (Yale) и Вест фондације из Лондона, превео је писмо из управо објављене књиге SELECTED LETTERS OF REBECCA WEST (чији је уредник проф. Бони Ким), које је позната списатељица упутила лондонском Тајмсу (The Times) 21. априла 1973. године. Повод је била књига Ф. В. Дикина (Frederick William Dampier Deakin) THE EMBATTLED MOUNTAIN (*Утврђена планина*).

Тајмсов рецензент је приказао ову књигу, чији је приказ оштро критиковао извесни господинг Бромли (J. S. Bromley). Рецензентов одговор господину Бромлију изазвао је Ребеку Вест да напише писмо које је објављено у литерарном додатку лондонског Тајмса.

Ребека Вест пише у свом писму.

Рецензент греша када каже да је Михаиловићев (Ђенерал Дража Михаиловић) случај заснован “на његовом миту који је настао у Британији и Сједињеним Америчким Државама последњих месеци 1941. и у 1942. години.” Ја сам 1936. године - наставља Ребека - у име Британског Савета ишла да држим предавања у Југославији. Међу разним местима која сам том приликом посетила, била је и Војна школа у Нишу.

Том приликом, три официра су ми рекли да је Дража Михаиловић водећи антинацистички дух у Армији. Следеће године, мени су два пута показали (први пут је то учинио члан Српске сељачке странке, а други пут добро познати писац и професорка по имену Аница Савић-Ребац) МЕМОРАНДУМ О ГЕРИЛСКОМ РАТУ, као начину одупирања неизбежном нападу који ће нацистичка Немачка учинити на Југославију. Аутор овог Меморандума, речено ми је, био је Дража Михаиловић, а његово име је било познато Британској амбасади у Београду, као име мериторног професионалног војника и антинацисте.

Имајући ово у виду, чим је Југославија ступила у рат, ја сам

се одмах распитала у Британском министарству спољних послова шта Михаиловић тада ради. Мени су том приликом рекли, и то не у периоду од неколико недеља већ месеци, да је он отишао на терен и да извршава корисну функцију, уз британску помоћ. Сећам се да сам у то време отишла са пријатељем на вечеру у ресторан Ајв (Ivy), где смо прошли поред стола за којим је седео Сер Орм Сарџент (Sir Orme Sargent, о коме има непроверених, контроверзних изјава, па и да је део пронемачке групе у британским утицајним круговима - прим. ред.). Видевши ме, он је устао, руковао се са мном, и том приликом ми рекао да ћу ја бити сигурно заинтересована да чујем како имају врло задовољавајуће вести о томе шта Михаиловић ради.

Супротно томе, Ваш рецензент каже са злосутношћу Прустовог господина Напроиса “да су снаге четничког покрета, и улога Михаиловића као његовог вође, увећани преко сваке мере у односу на моралност, од стране Југословенске владе у изгнанству а у циљу јачања њихове унутрашње и спољашње политике.” Међутим - пише даље Ребека Вест - чињеница је да представници Југословенске владе у изгнанству нису престајали да ме упозоравају да никако не увеличавам снагу четничког покрета, а чак ми је једном приликом премијер др Слободан Јовановић рекао “да све што ми можемо да обећамо је да ће, када дође време да избацимо Немце из наше земље, Дража бити тамо и са спремном војском ће се борити на терену који та војска познаје, а који Ваша не зна.”

Ово никако не би могло да се схвати као лоша стратегија Југословенске владе у изгнанству. Уосталом, а обзиром на то, званичници британског Министарства спољних послова и Министарства рата су изјавили да се надају да ће Михаиловић то и учинити и да ће тако и поступити.

Ја бих била изненађена да постоје документи на којима Ваш рецензент инсистира, а који стварно доказују било шта о Михаиловићевој “колаборацији” и његовом “одбијању да се бори”. Знам да такви документи не постоје, тим пре, што су мени били показани бројни документи после рата, и у Великој Британији и у Сједињеним Америчким Државама.

Али, постоје бројне поруке Британаца који су били у Титовом табору, које су писане са очигледном намером да га узвеличају и одају утисак да Тито шета по води, и само чека да сване па да изведе чудо са хлебом и рибама. Постоје и поруке Британаца који су били са Михаиловићем, који га хвале, али који објашњавају како Михаиловић није био спреман да следи кораке које су му Британци предлагали.

Ово што су му Британци предлагали могло се одмах препознати као нешто идиотско, каже Ребека Вест. Наиме - наставља - Британци су предлагали да Михаиловић организује низ акција и саботажа, као што су дизања у ваздух железничких пруга, по принципу “удари па бежи” (пред немачким трупима). Разумљиво, Михаиловићу је било јасно да нема сврхе дизати у ваздух железничке пруге, које би Немци могли да поправе за пар дана, а који би у знак одмазде палили оближња села и убијали невино становништво.

Михаиловић истиче да је он могао да организује и изврши ова дела саботаже, али по цену слабења својих снага и по цену губљења подршке локалног становништва. Несумњиво, Михаиловићева доктрина је подразумевала као најважнији задатак да створи мрежу герилаца по целом терену, а која би била добро упозната са тим тереном и његовим препрекама. Таква герила би била, онда, оспособљена и спремна да се бори, не само као оружана снага, већ и као обавештајна служба потребна у тренутку када се савезници буду искрцали да протерају Немце са Балкана.

Ово је чист, здраворазумски став, поготову кад се има на уму да су га Британци стално уверавали да ће се искрцати у Југославију. То је и разлог што сам зачуђена бестидном увредом коју Ваш рецензент износи тврдећи “да су већина британских официра, који су били у додиру са Михаиловићем, одбацивали ову Михаиловићеву стратегију, а кад су га хвалили да су га хвалили само као човека. Ово није био мој утисак. Ја се посебно сећам разговора са пуковником Чарлсом Кларком (Charls Clark), такође не мање импресионирани сведок од господина Дикина, који ми је рекао да је Михаиловићева стратегија исправна и солидна, и која указује на стручно препознавање тешкоћа.

Према томе, свака герилска армија има у програму одржавање добрих односа са локалним становништвом, а које оваква армија искључује својим реквизицијама или ако их доводи у опасност од одмазде, као што се то догађало у Македонији окупираној Бугарима.

Да бих задовољила себе у оцени да је Михаиловићево понашање било коректно, ја сам се срела, 1949, са Немцем од политичког угледа, а који је тада живео у Баварској, а који је својевремено био виши службеник у Југославији. Он је био поуздани сведок, човек од интегритета, проверени антинациста, који је доказао своју потпуну приврженост борби против нациста још пре Светског рата, обављајући важан посао за савезнике. Он ми је изјавио

да не зна ни за једну ситуацију у којој је Михаиловић помагао наци-трупима.

Али ја потпуно разумем на шта Ваш рецензент циља када инсинуира идеју да је Михаиловић био колаборатор, и да је био крив за “стално одбијање да се бори против Сила осовине”. Наиме, ово су биле званичне верзије о рату. И стваране да то буду. Сећам се да су ове идеје на најелоквентнији начин биле сервиране и пропагиране од стране Гаја Барцеса (Guy Burgess, осуђен за издају као шпијун Совјетског Савеза). Он ме је чак питао да ли сам чула поразну вест да је Михаиловић издајник - наставља даље Ребека Вест у писму упућеном лондонском Тајмсу. (Реч је о познатој *Кембрицкој неторици* од којих су четворица пребегла за Русију: Ким Филби - Kim Philby, Доналд Маклин - Donald Maclean, Гај Барцес, Ентони Блант - Anthony Blunt; Џон Карнкрос - John Cairncross је пребегао и умро у Француској - прим. ред.)

Ја пишем ово писмо без стварне наде да ће истина превагнути. А мислим да не може да превагне. Међутим ја сам револтирана због настављања антимиhaиловићевске кампање. Па, ситуација је била врло проста: да би Стаљина задовољио Черчил (Winston Churchill) је једног дана одлучио да му да Југославију. И тако је почео да помаже Тита. Ипак, ова његова одлука је “ЗАСМРДЕЛА” Лондоном оног тренутка када је и донета.

Велика Дама (супруга сер В. Черчила) ми је рекла једном приликом: “моје је схватање да Ви знате нешто о југословенским пословима. Да ли би могли да ми кажете како да пошаљем свог сина Титу. Речено ми је да је то обавезно за сваког младог човека који жели успех у политичкој каријери.” Ово свакако није био енглески најславнији час, тужно наставља Ребека Вест.

И тако је нација, која се вековима борила за своју независност против турске империје, одједном обавештена од стране својих савезника - захваљујући мисији коју је у њиховој земљи обавио господин Дикин, тада професор историје, стар 30 година - да ће силом бити преведена из некомунистичке у комунистичку земљу. Ово је био један увредљив, тирански и глупи потез. Ја сумњам да нам је овај потез донео нешто вредно и пола марјаша, а тренутна ситуација на Медитерану показује да ће нас овај потез скупо коштати. Али, што је учињено учињено је, и ја разумем да што је учињено јесте учињено с лакоћом, дозволивши чак да Михаиловић буде и убијен. Али, зар је потребно да заинтересоване стране, у овој афери, настављају да пљују на његово мртво тело?

Пишем Вам, као што кажем, без велике наде да ће истина да превагне. Међутим, осећам се обавезном да опишем ситуацију онако како је ја видим на основу мојих вишегодишњих истраживања - закључује на крају писма Ребека Вест.

FIFTEEN CENTS

MAY 25, 1942

TIME

THE WEEKLY NEWSMAGAZINE

MIHAILOVICH: YUGOSLAVIA'S UNCONQUERED

He watches from his mountain walls,
(World Battlefronts)

VOLUME XXXIX

(REG. U. S. PAT. OFF.)

NUMBER 21

Насловница америчког "Тајма" (*The Time*), од 25. маја 1942.
са ликом генерала Драже Михаиловића

*Ову плочу су поставили ратни ветерани Канаде
Бранку Микетићу, као антифашистичком борцу југословенске војске*

Војвода Павле Ђуришић, цртеж непознатог аутора

Споменик Бранку Микетићу у Канади (Торонто), где је умро и сахрањен 1987. године

Милић М. Миловић као војник 2. чете 4. батаљона Шумадијске дивизије, 1919. године у Загребу. Стријељан у Словенији 1945.

БЕЗГРОБНА ВОЈСКА

Матија Бећковић

Дошао сам на ово свето место као син свог оца и изасланик престолонаследника Александра, чијем је оцу, краљу Петру Другом била заклета она војска чији је официр био и мој отац, а овде јој је последња од безброј масовних гробница. Дошао сам због оног због чега се долази на гробље, да кажем оно што се на гробљу говори. Али први долазак сина на гроб оца од кога је старији већ тридесет година ни у наше време се не догађа тако често, а невидљива костурница која никада није похођена, ни окађена, ни онда кад је напуњена пре 60 година, није гроб као и сваки други.

Дошао сам да баш на овом месту изговорим своју песму

Безгробна Војска

Од Подгорице до Нове Горице
Од Андријевице па до Радовнице
Од јужног приморја до у врх Похорја
Од Љескопоља до Лимбурског поља
И од Мојковца до иза Целовца
Правцем Бијело Поље – Пријепоље
Лијевче поље – Босанска Градишка
Преко Зелен Горе И Калиновика
Босанском голготом до леда Камника
И од Требиња, Гацка, Невесиња,
До Дравограда, Цеља и Ветриња
И од Острога до Кочевског Рога
И од Везировог до Зиданог Моста
Несахрањена једна војска оста.
Од кад је војни војинства и робља
једино та војска остаде без гробља.
Онај ко их поби ни праве ни криве
Више их мрзе мртве него живе.

И већ бих могао да завршим овај говор и погнем главу да овде леже само војници који су се повлачили на запад ка свом Краљу и савезницима, а савезници их разоружали и као ратне заробљенике

предали онима који су их на лицу места побили, али са њима су били и цивили, жене и мушкарци, различитих узраста, од високих интелектуалаца до чобана, професора и ђака, писаца и сељака.

Од свог народа до смрти се нису одвајали свештеници Црногорско-приморске митрополије на челу са митрополитом свештеномучеником Јоаникијем чији празник славио у сутрашњи дан. Голготи преко Албаније придружила се голгота преко Босне, Хрватске и Словеније која је окончана једним од највећих злочина Другог светског рата и новије историје.

Хвала властима Словеније које су дозволиле да се данас поклонимо сенима и расутиим костима својих најмилијих који су спучених руку, несклопљених очију и отворених уста заувек остали у овој земљи. Да није поражен комунизам, ни 60 година од победе над фашизмом не би било довољно да се оконча њихово посмртно мучеништво. Они нису били брисани само из живих, него и из мртвих, како би се поништило њихово постојање. И зато они данас не траже ништа више него право на смрт и ничег нису жељнији него гробнога мира. Зато нека нам се опрости ако заплачемо јаче и кажемо реч више. Њихово јавно спомињање и оплакивање било је до јуче тешко кривично дело.

Доносимо им плачеве мајки и удовица које су живеле за онај дан који нису дочекале и целог живота су понављале: „Да знадох гдје му је гроб, као да би се вратио жив.“ Чуло се да је земља дисала тамо где су побијени, да је највише дрвеће у Словенији оно које је никло из њиховог меса и костију и да у крошњама тог дрвећа хује њихове неутешене душе. Многе мајке су имале само једну жељу да за те душе по словеначким висовима проспу стотине хиљада свећа не би ли се смириле и утешиле.

У ове дане пре 60 година овде смрт није нашла само једну, него многе војске. Оне су се бориле под различитим знамењима, а свима је пресудила једна рука и тако их под земљом помирила и збратила. Други народи су већ одавно подигли светилишта својим мученицима, а Србима се Отаџбина тек недавно смиловала и окренула прву страницу те најдуже читуље у крвљу запечаћеној књизи.

Тужни зборе, у овом историјском чину нисам узео реч само као син свога оца већ као син свих очева који остају без гроба у свим временима до данашњег дана. Зато се и ова реч тиче свих војски, а не само војске краља Петра Другог. Реч речена у њихово име може бити само она коју су под земљу смишљали деценијама и коју би

они рекли кад би устали. Та реч испаћена и плаћена најскупљом ценом може бити само блага реч мира и разумевања, реч која се не свети и не суди јер је истина да варварство почиње чим жртве узму правду у своје руке.

Гроб нема страна и ова Служба би била оскрнављена кад не би била у служби помирења. Само тако ниједна жртва неће бити узалудна, само тако бићемо достојни њиховог мучеништва и свака кост може постати златна спона међу људима и народима. Мир пелу незнатих јунака и знаних мученика, слава нашој непрежаљеној браћи и очевима.

(Партизани су маја 1945. у Словенији извршили масовна стрељања заробљеника. Парастос за хиљаде побијених без суда одржао је на стратишту, близу Камника, 17. јуна 2006. митрополит Амфилохије - прим. ред.)

САДРЖАЈ

Књига прва

Васкрс 6. априла 1941. године	9
Капитулација и окупација	22
Талијанска казнена експедиција	42
Зла доба јама и јамара	56
Вријеме мира и слободе	88
Кобна 1943. година	107
Трагедије, једна за другом	127
Комунистички злочин у Острогу	148
Пеовац гори	158
Сви на стријељање	188
Повратак из Србије	216
Овоземаљска прашина	230
Збогом, моје село Пеовац	238
Божја кућа	258
Не идемо за Грчку него за Рашку	266
И гробља прекопавају	283
Напуштамо Рашку	303
Пут у непознато	324
Висећи мост на Лиму - Прибој	347
Рудо	363
Припреме и реорганизација	385
Божих 1945. године	409

Књига друга

Покрет	431
Жетва коломбоћа	453
Семећа и даље	474
Правац Соколац	502
Истина	521
Одлука	544

Два дана и једна ноћ пјешачења	558
Криваја - ријека смрти	578
И мртви ходају	601
Дорат и село Жепче	614
Лутања	638
Божја служба под ведрим небом	659
На путу ходочашћа - Требава	667
Састанци четничког руководства и извјештаји	700
На вратима пакла	707
Сатана и смрт	748
Покрет са Вучјака	782
Поздрав са Драшком	800
Са Требаве ка Мотајници	817
Врбас	834

Књига трећа

Лијевче Поље	849
Наређење, поновни покушај пробоја	872
Борба на живот или смрт	887
Пропаст	899
Предаја крвницима	912
Казамати Марије Терезије	928
Дрљевић на балкону срама	941
Правац Окучани	948
Јасеновац или Новска	958
Судбина Батаљона смрти и војводе Павла	972
Погрешан правац, Русима у загрљај	984
Загреб, 7. мај 1945.	992
Зборно мјесто Радече	1003
Зидани Мост и пакао	1015

Слобода или смрт	1022
Растанак са татом	1029
Марибор, судилиште без суда	1036
На путу смрти, па ко преживи	1056
Косово и Метохија	1085
Талијанска коњушница	1103
Чакор	1107
Кроз попаљену Велику	1122
„Срдачан“ дочек у Андријевици	1138
Преживјели говоре	1156
<i>Ријечи захвалности</i>	1225
<i>Литература</i>	1230
ПОГОВОР	
<i>Немања Девих: Кругови пакла</i>	1233
<i>Прилози</i>	1239

Ја пишем ово писмо без стварне наде да ће истина превагнути. Међутим ја сам револтирана због настављања антимиџаиловићевске кампање. Па, ситуација је била врло проста: да би Стаљина задовољно Черчил је једног дана одлучио да му да Југославију... И тако је нација, која се вековима борила за своју независност, обавештена од стране својих савезника - да ће силом бити преведена из некомунистичке у комунистичку земљу. Ово је био један увредљив, тирански и глупи потез. Ја сумњам да нам је овај потез донео нешто вредно и пола марјаша.

Ребека Вест

Да није поражен комунизам, ни 60 година од победе над фашизмом не би било довољно да се оконча њихово посмртно мучеништво. Они нису били брисани само из живих, него и из мртвих, како би се поништило њихово постојање. И зато они данас не траже ништа више него право на смрт и ничег нису жељнији него гробнога мира.

Марија Бењковић

Остаје нам да се, када склопимо корице Микетићевих књига, запитамо шта он заправо подразумева под појмом *пакао*. Да ли је он кроз пакао пролазио од априла 1941. или је повратак у Васојевиће 1945, када су Микетићи откопали иконе и наставили живот под комунизмом, такође својеврстан круг пакла? Сигурно је да ће читалац, стапајући се са штивом и доживљавајући патње аутора и сам доћи до одговора. А историчар ову тротомну (ис)повест користити као драгоцен извор за изучавање грађанског рата у Црној Гори.

Немања Девин